

Concesions per buscar aigua i els seus conflictes. El cas d'Argentona (el Maresme) segles XVI-XIX

Enric Subiñà i Coll

Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell

Resum

L'aigua era un bé públic i el seu ús el concedia el batlle general mitjançant establiment a cens. Però l'aigua també es va «privatitzar» a les senyories i aquestes, alhora, la van establir en els seus territoris. A l'entorn d'Argentona no hi ha cursos permanents d'aigua. Per això l'aigua s'extreia amb la construcció de mines i pous.

Analitzarem establiments d'aigua fets a Argentona des del 1508 fins al 1832. L'estructura dels establiments del Reial Patrimoni s'inicien amb la petició de l'interessat i el posterior informe del fiscal que estipula les quantitats que cal pagar. Seguidament es notificava als interessats i, si no hi havia cap al·legació per part de tercers, es concedia l'establiment. Els conflictes entre particulars que es veien perjudicats per un establiment originaven llargs plets que en la majoria de casos es resolien mitjançant concòrdies. S'inclou un quadre amb una relació de trenta-dos establiments d'aigua documentats a Argentona, que de ben segur són tan sols una part dels concedits.

Paraules clau: Aigua, establiments, drets, plets, disputes, concòrdies, Batllia General, Patrimoni Reial.

Abstract

Water was a public asset and its use was granted by the General Batlle (the mayor) by means of census establishment. But water was also "privatized" by the landlords and its extraction established within their territories. In the land surrounding Argentona there are no permanent water sources, so the water was obtained via the construction of mines and wells.

We have examined water establishments in Argentona documented from 1508 through 1832. The structure of the establishments of the Royal Heritage began with a request from the interested party and the subsequent report by the public prosecutor stipulating the amounts payable, at which time the parties involved were notified and if there was no allegation by

* Membre del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell. (enricsubina@yahoo.es).

Rebut: 18 de gener de 2011. Avaluació: 4 de juny de 2011. Versió definitiva: 8 d'octubre de 2011.

third parties, they were granted the establishment. Conflicts between individuals who were adversely affected by an establishment originated many lawsuits and in most cases were resolved through accords. We have enclosed a chart showing a list of 32 documented water establishments in Argenton, which no doubt, represent only a small part of the whole.

Keywords: Water, rights, suits, disputes, concord, Batllia General, Royal Heritage.

L'aigua era un bé públic com ho establiren els Usatges: «Strate et vie, aque currentes et fontes...» (Vilaginés 2001: 91). El Reial Patrimoni era administrat per la Batllia General, que estava regida pel batlle general de Catalunya, oficial reial perpetu que centralitzà la major part dels ingressos del patrimoni reial de tot Catalunya: primer, els arrendaments de les rendes, i a partir del segle XVI especialment els ingressos procedents dels establiments emfiteútics i de determinats permisos que abans donava el batlle local. Tenia una cort anomenada Reial Consell de la Batllia General, formada per advocats, un procurador fiscal i escrivans i també tenia l'administració central del fisc reial, i havia de vetllar per la conservació dels interessos reials respecte de tots els béns, amb atribucions fiscals i administratives. Amb l'arribada dels Borbó, el batlle general fou substituït per l'intendent general. Com a mínim en el transcurs del segle XIX es constata l'existència del càrrec de batlle d'aigües del Reial Patrimoni, que era qui administrava els establiments concedits i en cobrava els censos rebuts.

L'intendent general, a Catalunya, és anterior al decret de Nova Planta, ja que data del 1713, quan acompanyava l'exèrcit francès i era encarregat del seu proveïment i manteniment amb fons del país. En un inici tenia funcions fiscals però també militars. Amb el transcurs dels anys, però, les seves funcions tendiren cap a la hisenda. L'intendent com a successor del batlle general administrava el patrimoni i les rendes reials i tenia també funcions judicials en qüestió de rendes i del Reial Patrimoni. Era la segona autoritat del país després del capità general. El decret de Nova Planta gairebé no citava l'intendent general de Catalunya, i aquest es regia per la normativa general de tot Espanya del 1718 (Vidal, Martínez: 127-128).

Era el rei qui donava la llicència o establiment per usar les aigües públiques. Tot i que els juristes catalans dels segles XVI-XVII diferenciaven les aigües públiques i privades en funció de si permetien o no la navegació en barca, el cert és que a la pràctica qui volia edificar un molí havia d'acudir a la Batllia General de Catalunya a fi d'obtenir l'establiment. Tot i això, des d'època baix medieval l'aigua havia estat establerta a les senyories laiques i eclesiàstiques que, alhora, les establiren als seus habitants. Zapata, en un plet del 1676 per la construcció d'una mina a Vilassar, documenta que el jurista fa una distinció entre l'aigua pública i privada: «les aigües públiques són les de "curs perenne", és a dir les que pel seu curs natural discorren d'un lloc a l'altre sense intervenció de l'home. Així mateix són aigües privades les que necessiten obres per ser construïdes» (Zapata 2004: 276-277).

Vilaginés diu que «durant les segles X i XI, l'aigua no es considerava un bé apropiable. S'esmenta com a element d'ús. L'aigua va esdevenir un tema de transcendental importància quan el règim feudal va començar a intervenir sobre els molins. Malgrat les disposicions legals, com els Usatges, la jurisdicció pública de l'aigua va passar a mans privades. El dret de

captar l'aigua i fer-la arribar al molí o a l'hort va provocar serioses disputes, que la documentació notarial reflecteix amb fidelitat. El dret de pas i el dret d'ús van esdevenir motius d'enfrontaments entre pagesos i senyors o entre diversos senyors» (Vilaginés 2001: 92). El mateix autor, centrant-se en el cas d'un plet per l'aigua d'uns molins el segle XV, afirma que «la disputa demostra com l'aigua esdevenia un bé privat. La sentència no regula l'ús que se n'havia de fer, com era propi d'un bé públic. L'aigua a la pràctica havia esdevingut un bé apropiable» (Vilaginés 2003: 63).

Per la seva part Fariás esmenta que «l'apropiació col·lectiva de l'aigua sembla venir suggerida per una carta de gràcia de l'any 1020, en virtut de la qual els habitants de Corró d'Amunt, al Vallès, compraven a la comtessa Ermessenda el dret de desviar els diversos corrents d'aigües cap al rec que pensaven construir. En general degué prevaldre aquella apropiació col·lectiva de les aigües pels agricultors, una pràctica que per altra part era sostinguda per la concepció tradicional que considerava les aigües corrents com un element dels espais incultes i amb això com un bé públic al qual tot home lliure tenia accés. A partir de mitjan segle XI l'accés a les aigües de reg quedà sotmès, almenys en part, al control dels senyors, que no va implicar una patrimonialització de les aigües i una limitació significativa al seu accés, sinó més aviat un esforç per regular l'explotació dels recursos hidràulics amb la finalitat de garantir la irrigació dels predis pertanyent a un domini concret» (Fariás 2009: 62-63).

Una pragmàtica del 1599 volia evitar que els particulars usurpessin més béns i drets del rei. A partir del segle XVIII l'administració reial va anar més enllà en el control de l'aigua o de l'edificació de molins, tant dels nous com dels ja existents (Planes 2008: 240-241).

Un dels precursors en l'estudi del regatge a Catalunya fou Pierre Vilar, el qual, en la seva magna obra *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, publicada originalment a París el 1962, dedica un capítol a la intensificació dels conreus. Afirmant que «sobre les terres recentment formades el patrimoni reial té el domini eminent sobre totes les seves aigües. Ni un dit d'aigua, ni un rec al llarg d'una carretera, no pot ésser utilitzat, en principi, sense que l'usuari en sigui establert per rei mitjançant un cens anual i l'habitual entrada». A tal fi Vilar estudia els registres del Reial Patrimoni entre el 1723 i el 1808 on hi ha 2175 documents de concessió d'aigua per a ús agrícola (Vilar 1966: 259).

Dantí també observa que el major nombre d'establiments registrats al Vallès pel Reial Patrimoni correspon a la segona meitat del segle XVII. Tot i això afirma que utilitzar com a font el Reial Patrimoni és poc precís, ja que «sovint es tracta de reconeixements d'antics establiments i alhora hi ha moltes terres sense un control efectiu del poder reial que queden fora de la dita font» (Dantí 1988: 206).

Tot i això Peris relativitza la quantitat i la qualitat dels aprofitaments hidràulics del Principat: «hi havia un gran nombre de microsistemes que, arran de l'estudi clàssic de P. Vilar, es prenen com a exponent paradigmàtic de l'aprofitament individualista que defineix la hidràulica del Principat. Són els regs de fonts, rieres, mines, sínies impulsades per cavalleries, etc., tan abundants en el litoral català, des del Maresme fins al delta de l'Ebre. Es tracta d'un tipus de regadiu que demana bones dosis de prudència per tal de no acabar reiterant imatges distorsionades. No hem de confondre la seva espectacularitat enlluernadora amb una rellevància socioeconòmica paral·lela» (Peris 2008: 128).

Els drets de l'aigua a Argentona

Argentona és una vila que començava l'època moderna (1497) amb 63 focs o cases i arribava a mitjan segle XIX amb prop de 2000 habitants. El terme municipal tampoc no és gaire gran, ja que avui en dia té 25 km². En època moderna era una mica més gran, tal volta prop de 30 km², atès que una part del seu terme va passar a Mataró a mitjan segle XIX. Tot i això és una terra molt rica en aigua, on hi ha censades prop de 100 fonts, encara que actualment moltes estan seques i abandonades. Aquest fet és constatable perquè hi ha molts establiments d'aigua documentats al terme, dels quals n'hem localitzat una trentena. Un buidat exhaustiu dels establiments de la Batllia i de la Intendència afloraria molts més establiments, però de moment no és l'objectiu d'aquesta comunicació. Precisament Vilar va fer aquest buidatge i constata clarament que el Pla de Barcelona, la Marina de Llevant (en la desembocadura del Tordera) i el Vallès és on predomina més el regatge, ja que en aquest espai geogràfic es localitzen el 60% de les concessions, tot i representar el 8% del territori: «Al llarg de la costa, de Montgat a Blanes, la Marina progressa per les seves pròpies condicions; a l'aparició d'aquest rosari de ciutats o pobles, creats, desdoblats o engrandits —Alella, Teià, Tiana, Caldetes, Argentona, Llanerxes, Mataró— correspon una línia contínua de concessions hidràuliques: de 25 a 30 concessions a cada un dels llocs que acabem d'anomenar» (Vilar 1966: 262). També Giménez, parlant de la ciutat veïna de Mataró i de les referències directes a fonts d'aigua i als molins, constata que «cal constatar un element del paisatge rural que, en certa mesura, contrasta amb la realitat posterior del mateix territori: la notable abundor de recursos hídrics» (Giménez 2001: 169).

A Argentona, atesa la seva orografia força muntanyosa sense cursos d'aigua permanents, la recerca d'aigua es feia bàsicament mitjançant la tècnica de les mines d'aigua, que eren galeries horitzontals que anaven fins al punt de sortida de l'aigua i la conduïen fins a l'exterior.

El territori d'Argentona formava part, jurisdiccionalment, del castell de Sant Vicenç de Burriac. Aquest castell el trobem esmentat des del 1022, quan la comtessa Ermessenda l'empenyora al seu fill Berenguer Ramon I. Entre els anys 1027 i 1035 els comtes de Barcelona venen el seu territori en franc alou a Berenguer Guadall juntament amb altres possessions al Maresme i al Vallès, però es reserven el castell. La família Castellvell eren, però, els feudataris del castell pels comtes, que en tenien el domini eminent, i Guadall n'era el castlà. Els Guadall, a mitjan segle XII, prenen el patronímic Sant Vicenç, en referència al castell que posseïen. Al final del segle XII els Castellvell entronquen amb els Montcada, que passen a ser els feudataris del rei. El 1348 morí Berenguer de Sant Vicenç, darrer de la nissaga (Subiñà 2011).

El 1352 es posa a la venda la jurisdicció mitjançant un ban que es fa públic a la ciutat de Barcelona per ordre del rei Pere el Cerimoniós. Fou adquirida per Pere des Bosc, burgès barceloní i escrivà racional del rei, per 9.500 lliures.

Com explica Cuadrada, la venda comprenia, entre d'altres (Cuadrada 1988: 429): «el castell de Sant Vicenç, que tindrà sota domini reial, ... aigües, aqüeductes, rius, viviers i fonts; els molins amb llurs casals, recs, cap-recs, trestalladors, rescloses i l'utilatge».

Això semblaria implicar que eren els Des Bosc qui tenien els drets sobre l'aigua a Argentona. De fet, però, la majoria d'establiments localitzats són fets pel Patrimoni Reial, llevat

d'uns pocs que són fets per aquesta nissaga. Creiem que fins al final del segle XVII era bàsicament l'antic senyor feudal qui establia els drets sobre l'ús de les aigües dels torrents i les rieres menors i el rei ho feia sobre l'aigua procedent de la riera d'Argentona. Tal volta una data clau fou el 1660, quan els Des Bosc van perdre les jurisdiccions del castell de Sant Vicenç de Burriac i de Vilassar enfront de les parròquies, en un plet davant la Reial Audiència (Castillo 1988: 12). Aquest canvi de situació queda perfectament reflectit quan els Marquesos de Moja, successors dels Des Bosc, adrecen una petició sense data al batlle general (tot sembla indicar que l'hauríem de situar al final del segle XVII), en què esmenten que:

en Argentona se encuentra un agua que es la que corre después de haver servido para el uso de un molino llamado antes el molino de Cruaños y oy den Saborit; y si bien el uso y propiedad de esta agua es de los Ilustres Marqueses de Moja, como a señores de los referidos castillos, los cuales por si y sus antecesores han estado y estan en la posesion immemorial de usar y establecer todas las agua que nacen y corren en la parroquia de Argentona y por ende tienen el verdadero dominio de ellas mayormente siendo como son aguas privadas: sin embargo para evitar litigios y questiones que podrian nacer si algun particular pedia a VS el establecimiento de la referida agua.

I demanen el nou establiment d'aquesta aigua, fet que no sabem si es va arribar a produir.¹ Zapata ho confirma quan diu que «a la baronia des Bosc, els senyors jurisdiccionals reclamen constantment el domini directe de les aigües, tal com diuen que l'havien tingut els anteriors Sant Vicenç» (Zapata 2004: 264).

També es pot constatar quan el 1543 Miquel des Bosc es titula «dominus castroriorum Sancti Vicentii de Vilasario diocesis Barcinona, dominus aquarus de Argentona», en el moment d'establir en emfiteusi a Pere Boet, Pere Bova, Joan Ferrer i Bartomeu Vidal àlies Sabater, pagesos d'Argentona, «l'aigua que surt dels seus vivers i que baixa dels seus molins amb la qual pugueu regar les vostres terres, sota cens de quatre sous anuals per sant Pere i sant Feliu d'agost i l'entrada d'un cabrit».²

Precisament Vilar ja observa que «als dominis senyorials el senyor es cregués amb dret d'establir ell mateix; que hom comprés globalment al rei el dret de reestablir: un altre cas en què les concessions d'aigües escapen a la comptabilitat reial» (Vilar 1966: 260). Molt a prop, a Tordera, Bou i Vellvehí documenten un establiment fet el 1406 pel noble Bernat de Cabrera a fi de construir un molí, captar l'aigua del Tordera i fer rescloses i sèquies (Bou i Vellvehí 2003: 68). També es constata en la zona de l'Ebre, concretament a Miravet, Ascó, Flix... En la seva tesi doctoral Serrano esmenta que «el domini senyorial comporta també la titularitat de les aigües del terme, dels rius, rieres o barrancs i les subterrànies. Així es recull en totes les donacions comtals». L'autor s'estranya que el 1694 el batlle general, com a «procurador dels feus del Principat», requerís als jurats i Universitat de Flix el «títol» per prendre aigua del riu Ebre, i conclou que segurament la Batllia va incórrer en un error, ja que ells no n'eren titulars, perquè el 1768 consta com a servei municipal (Serrano 1996: 651-652).

1. Arxiu Històric Municipal d'Argentona (= AHMA), documentació antiga, caixa 20, establiments.

2. AHMA, documentació antiga, caixa 13, establiments, 24 d'abril de 1543.

Pel que fa a la cronologia, entre els establiments documentats, la gran majoria corresponen al segle XVIII. Zapata, però, documenta un increment notable dels establiments d'aigua durant la dècada dels anys seixanta del segle XVI, relacionat amb un increment i una diversificació dels conreus (Zapata 2004: 269).

Estructura dels establiments del Reial Patrimoni

Els establiments sempre s'inicien amb una petició que els interessats fan arribar al batlle o a l'intendent general de Catalunya, segons sigui el cas. Un cop recollida la petició, el batlle o l'intendent demanava al fiscal de la Batllia o Intendència que emetés un informe sobre la seva idoneïtat, on sovint estipulava les quantitats proposades en concepte de cens anual i entrada i també podia fer-ho amb el termini per enllestir les millores. Per emetre l'esmentat informe a vegades en demanava un altre a autoritats locals per saber si es perjudicava a tercers. Un cop fet l'informe del fiscal, es notificava als interessats que havien fet la petició per si estaven d'acord. Prenent com a base l'informe del fiscal, el batlle o intendent trametia la proposta d'establiment amb el cens anual i l'entrada al secretari reial, i el rei signava un reial decret aprovant l'establiment, moment en què el batlle o l'intendent el feien en ferm.

Aquesta estructura coincideix amb l'observada per Vilar: «cada concessió comporta una breu descripció del que és concedit, amb un informe del funcionari local especialitzat —el batlle d'aigües» (Vilar 1966: 260). Crec que és important poder veure aquesta estructura en alguns dels establiments.

Les peticions d'establiment eren molt variades, i sovint s'al·legaven drets i pretensions. Les peticions estudiades sempre són fetes per persones en defensa d'interessos particulars, llevat del 1751 en què són els regidors de l'Ajuntament els qui demanen l'establiment en benefici de la font comunal de sant Domingo (Subiñà 2002: 96).

El legítimo procurador de los Regidores del lugar de Argentona del Corregimiento de Mataró... que de tiempo antiquísimo cerca la calle nombrada de la fuente de dicho lugar havia una fuente pública para el uso público de su agua para los moradores de aquel lugar la qual fuente para la mayor comodidad tanto de público como de los moradores por no haver otra fuente ni otra agua de que poder usar ni haver pozo, resolvió el Común de dicho lugar hazerla conducir por medio de una mina a la calle mas dilatada llamada la calle de San Sebastian que está en medio de el lugar, construyendo allí una fuente con dos caños, con una Capillita en que está la Imagen de Santo Domingo en que reside una grande devocion de todos los lugares circumvecinos de la Cuesta del Mar por los muchos milagros que de dicho santo se han experimentado en las enfermedades de calenturas, de suerte que en cada un año en el día de dicho Santo se va con Procesión pública desde la Iglesia Parroquial a vendecir la expresada fuente y aguas y asimismo hizieron construir unos bebederos para las acemitas y para los cavallos de la Reales Tropas que los demas de los años se aquartelan en el mencionado lugar... para que pueda el expresado lugar y comun disfrutar con toda seguridad sin oposición de tercero o particular alguno que pretendiese ocupar y tomar de dicha agua...

Sea de su agrado conceder un precario o nuevo establecimiento de los usos de la referida agua... se digne concederle en la distancia que media desde el camino publico que va del lugar de Argentona al Manso llamado den Moyó por la parte de medio dia, y por la de poniente desde el margen de la pieza de tierra que

es propia de Janer y Calopa contigua al expresado Manso llamado la Pastanaga , cuyo margen da al torrente llamado de Sabater y por la de cierzo desde dicha pieza de tierra linea recta pasando sota y bajo el Manso del Puig hasta encontrar la calle de dicho lugar nombrada de San Sebastian y por la de oriente en todo el distrito que ocupa el pueblo y calle de San Sebastián hasta encontrar el Camino Real que va de dicho lugar a la ciudad de Mataró y de aquel a la casa de Janer y Calopa de dicho lugar.

El 1807 el procurador de Francesca Matheu i Vidal exposava que els propietaris del mas Pins «desde antiquísimos tiempos se hallan usando y valiendose de todas las aguas que nacen y discurren por sus tierras como y tambien de las de la riera llamada de Pins para su total riego». El fiscal va decidir remetre la petició al cavaller subdelegat de Mataró, el qual la va retornar amb un informe de l'Ajuntament d'Argentona signat pel batlle Francesc Grau i cinc regidors en què manifestaven que «parece no poderse seguir perjuicio de tercero atendido y examinado con toda escrupulosidad su situación por mirar como aguas perdidas antes bien de utilidad al publico por la mejoría y mas abundancia de frutas que se podrian esperar de una tierra en el dia seca, arenisca y quemada del sol».

Sovint en les peticions els particulars al·leguen que ja tenen concedit l'establiment de fa molt de temps però que no troben els títols, tal com justifica el procurador de Francesca Matheu el 1807: «cuya memorable posesion segun diferentes notas que se han encontrado entre los papeles del dicho patrimonio estava asistida y corroborada de legitimo titulo pero como por mas diligencias que mis principales hayan hecho no les ha sido posible encontrar con aquellos causa sin duda de los contratiempos que ha tenido este Principado». O també el procurador de Josefa Soler el 1753: «y según noticia habrían sus predecesores dueños y posesores del citado manso y tierras obtenido título para ello, que no encuentra, puede ser ocasionado de las turbaciones passadas».

Sembla que els terminis estipulats sovint no es complien, però el Reial Patrimoni no s'hi posava fort, ja que així podien seguir cobrant. Això es constatable en un rebut signat pel batlle d'Aiguës del Reial Patrimoni a Francesca Matheu, la qual el 1840 paga 23 pensions rebudes de l'establiment concedit el 1816 per construir un molí que encara no s'havia iniciat,³ i que en l'establiment del 1816 es manava «que tenga corriente el riego y molino proyectados dentro de un año».

Conflictes per l'aigua: plets i concòrdies

Des de l'època medieval els drets de l'aigua havien suscitat nombrosos plets, ja que moltes vegades els diferents establiments implicaven perjudici a tercers, en tant que sovint es permetia agafar aigües en els mateixos indrets o bé fer-ho aigües amunt d'un altre establiment amb el perjudici que això significava. Vilar observa com moltes concessions són bastant vagues i autoritzen agafar aigua a certes hores en un cert lloc, sense especificar-ho gaire, fet que comporta topades entre els diferents usuaris (Vilar 1966: 269). Cal dir que aquests conflictes afecten els propietaris del domini o els diferents propietaris del dret de l'aigua i els que es creien perjudicats. Martí Coll ens descriu perfectament un d'aquest litigis que afectava

3. Anxiu Particular de can Pins (=APCPA), 11 de març de 1840.

els regants de les hortes del veïnat de la Torre amb les aigües sobrants dels molins d'Argentona (Martí 2004).

De fet ja es documenten conflictes des del 1298, quan una sentència obliga Berenguer de Sant Vicenç a restituir a Guillem de Belloch, senyor del Cros (Argentona), l'aigua amb la qual el dit Guillem fa funcionar el seu molí (que més tard serà el molí d'en Costavella i després el d'en Gual).⁴ També Zapata documenta en el llibre de Cort del batlle d'Argentona del 1539 dues peticions perquè l'aigua no arribava als molins: «Que en Pere Croanies no obstrueixi l'aigua que discorre del molí de la Pujola a la d'en Mateu», «que en Julià Portell no obstrueixi l'aigua que discorre del seu molí al de can Mateu» (Zapata 1998: 81). La mateixa autora explica un llarg plet entre el 1523 i el 1545 entre Des Bosc i Marc Pins, perquè el darrer té en alou una peça de terra que rega amb l'aigua sobrant dels molins, dels quals els propietaris n'embussaven la sortida per tal que no arribés a Pins (Zapata 2004: 264).

Altres casos de conflictes per l'aigua dels molins els trobem a Pareds del Vallès, en una disputa per l'ús de l'aigua del Tenes que es va resoldre el 1439 (Vilaginés 2003). El conflicte afectava dos molins les aigües dels quals, com era habitual, eren aprofitades per ambdós mitjançant recs. En aquest cas un dels molins va fer uns nous recs aigües més amunt del Tenes que van impedir que el molí de sota rebés aigua. És un cas interessant ja que permet veure el que s'ha comentat dels drets de l'aigua: un molí havia estat establert, juntament amb la seva aigua, pel monestir de Sant Pau del Camp, i l'altre molí tenia el dret d'agafar aigua del Tenes en establiment fet per la Batllia General.

Vilar ens exposa un conflicte a Argentona. Concretament Esteve Matas havia obtingut l'establiment d'una «fonteta» el 1716, que era el desguàs d'un torrent veí. Però els propietaris del voltant no hi estan d'acord, i el 1724 Matas amplia la concessió tot pagant més drets a canvi que pugui establir totes les mines i pous a fi d'alimentar la seva «fonteta» (Vilar 1966: 268).

Aquests plets evidentment es troben al llarg dels Països Catalans. Com diuen Peset, Graullera i Mancebo, al País Valencià, durant el segle XVIII, «plets d'aigua sovintegen, i en molts es discuteix davant altres pobles i cada senyor es posa de part dels seus, perquè l'aigua significa millors collites» (Peset 1983: 237).

El 1717 Marià Jofre, ciutadà honorat de Barcelona, adreça un escrit a l'intendent exposant que «la agua de que muele el molino nombrado den Saborit después que ha molido discurre por diferentes piessas de tierra asta llegar a la riera nombrada de Argentona». I demana:

construir un molino de arina en la parte mas comoda y a proposito del dicho terreno que media del dicho molino den Saborit a la referida riera de Argentona y por dicho efecto usar la dicha agua despues que haya salido del dicho molino de Saborit...con la intrata y censo correspondiente la facultad de construir dicho molino con todos sus aparatos para moler y el uso de dicha agua por dicho afecto con la facultad de poder hacer sequias y lo demas necesario a su conduccion ofreciendo que despues de salir la agua de su molino la guiara al mismo curso natural en que oy se alla.⁵

4. Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (=MASMM), documentació Gual, notícia del segle XVIII.

5. AHMA, documentació antiga, caixa 13, establiments.

Però els marquesos de Moja acudiren al Tribunal exposant que com a propietaris dels castells de Sant Vicenç de Burriac i de Vilassar de «temps immemorial estaban en pacífica possessió per si i sos predecessors de usar, vendre, establir i disposar de las aiguas que nasquen o discorren en los termes de Argentona i Vilassar».⁶ Arran d'aquesta petició el mateix any 1717 aconseguen que l'establiment sigui concedit als marquesos. Aleshores Marià Jofre aprofita la facultat que tenia Costavella des del 1527 de poder construir molins i aconseguen que el seu successor, Francesc de Moxó, li estableixi aquest dret el mateix any 1717. Aleshores els propietaris del molí d'en Palau i d'en Gual, que estaven per dessota del d'en Saborit, demanen a l'intendent que anul·li l'establiment fet als marquesos de Moja, atès que les aigües que sortien del molí d'en Saborit servien per abastir els seus molins. El 1720 se sentencià que l'establiment als marquesos era correcte, perquè aquests dos molins no perdessin l'aigua que rebien. Però els plets continuen amb Marià Jofre, ja que el 1738 el procurador de Josep Gual i Derrocada el denunciava davant la Intendència atenent que Marià Jofre tenia la facultat de fabricar un molí al terme d'Argentona però ho havia fet al de Cabrera, i a més la facultat obtinguda per part de Jofre de l'intendent el 1736 per conduir aigües cap al seu molí especificava que s'havia de fer mitjançant mines subterrànies i aquest ho feia per séquia oberta i perjudicava les séquies que portaven aigua als molins d'en Palau i d'en Gual. L'intendent va manar a Jofre que fes les mines subterrànies sota pena de 200 lliures.

Com veiem, els molins eren un dels principals casos de disputa, fet que s'explica per la seva importància econòmica. A mitjan segle XVIII una altra disputa entre dos molins de la Riba (Tarragona) acaben a la Reial Audiència, atès que hi havia problemes de neteja i de manca d'aigua entre la resclosa que portava l'aigua del molí de dalt al de baix (Sánchez 2005).

En un altre cas del 1755 se signa una concòrdia sobre l'aigua, entre Josep Anton Llauder, Josep Gual Derrocada i de Llança i Esteve Mates. El problema estava en el fet que tots tres havien obtingut diferents establiments de la Intendència i aquests es podien perjudicar entre ells: el 1735 Josep Gual, el 1742 Esteve Mates i el 1755 Josep Anton Llauder. Com que la concessió més antiga era la de Gual, es pactà amb Josep Anton Llauder que podia buscar aigua des del Cau de la Guineu al Turó de Cerdanyola. Aquesta concòrdia no va acabar de satisfer els interessats, i el 1765 se'n signà una de nova. Com que Gual havia de treure necessàriament l'aigua del sot de Mallol «...perque lo estar allí detinguda es molt perjudicial en la salut publica, pues al temps de plujas lo negadiu que alla es fa causa graves malalties en lo veynat del Cros y tota la circumferencia de dit terreno», Llauder pactà amb Gual de treure l'aigua junts i pagar les obres a mitges, bo i dividint-se els beneficis (Subiñà 1999: 87).

El 1784 Francesc Gener i Calopa demana ampliar l'establiment que es féu a Josefa Gener i Calopa, amb el qual es podria perjudicar els establiments fets el 1751 a Francesc Saborit i el 1754 a Josep Gual. El jutge d'establiments constata que aquests darrers no han millorat els establiments obtinguts, és a dir, no han fet cap obra per obtenir i conduir aigua, i els demana que ho facin en el termini de dos anys. El plet s'allarga molt i el 1816, quan Pau Gener i Calopa pretén aquesta ampliació per construir un molí, la Intendència General de Catalunya demana a dos arquitectes que examinin tota la riera d'Argentona i la seva conca a fi de determinar si es perjudicaria a tercers. Els arquitectes fan el «reconocimiento del alveo de las Riera

6. AHMA, documentació antiga, caixa 13, establiments.

de Argenton desde las inmediaciones del mar hasta la casa de Miser Prats de que hablan los establecimientos concedidos a los referidos Gual y Saborit, se han enterado de los torrentes, rieras y demas vertientes de montañas que dan a los mismos y desguazan todos a la referida riera de Argenton, y ultimamente han seguido la riera de Dosrius hasta mas arriba del pueblo de este nombre». Amb això constaten que Gual i Saborit no van complir el manament del 1784 de millorar els seus establiments i per això no posen cap impediment perquè Gener i Calopa pugui obtenir la millora de l'establiment per construir un molí.⁷

En un altre cas del 1788 se signa una concòrdia entre Josep Simon (propietari del mas Viver), Josep Riera i Bausili (propietari del mas Gili) i Simó Serra (propietari del mas Serra). Els Riera podien continuar una mina en terrenys del mas Gili fins al pou. Simó Serra podia aprofitar les aigües superficials del xaragall que divideix les terres superiors del mas Viver amb les del mas Serra, i podien ser conduïdes a can Serra mitjançant una mina (Bas 2008: 47-48).

El 1832 s'inicià un plet per les aigües del veïnat de Lladó.⁸ Tot començà quan el 1830 Josep Romeu (propietari del mas Viver), com a hereu del seu pare Manel Romeu, i Teresa Villardebó, vídua i usufructuària, demanen al batlle general l'establiment «de las aguas de dicha riera de Lladó en todos aquellos puntos que no está ya concedido, así vistas como subterráneas». Però contra aquesta petició hi ha l'oposició de Joan Pujades, propietari del mas Cirés, i de Joan de Palau de Soler, propietari dels masos Mateu i Portell del Cros. Concretament Miquel Pujades, avantpassat de Joan, havia demanat (i obtingut) el 1765 a l'intendent general de Catalunya, Juan Felipe de Castaños, com a propietari d'una peça de terra anomenada la «pesa dels horts den Cirés» o la «betlloria», on «nace y se encuentra una pequeña porción de agua y deseando obtener de VS en el Real nombre de su Magestad establecimiento de la facultad privativa a cualesquiera otros de usar y valerse de la misma y conducirla por medio de minas u otros conductos a dicha casa y demas piezas de tierra de dicha su heredad y poder restablecer las aguas sobrantes a las que le pareciere a censo en nuda percepción». I, per l'altra part, Josep Palau, el 1817 havia obtingut l'establiment de l'aigua de la riera de Lladó, i per això diu que la petició de Romeu «por involuntaria equivocación» esmenta la riera de Lladó quan hauria de dir torrent de la riera de Cirés. Romeu admet l'errada, amb la qual Palau ja no s'hi oposa, però no així Pujades. El 1834 la Batllia envia un arquitecte per fer un plànol topogràfic i es resol que «Romeu recogiese con mina separada las aguas de cierto pozo y las demás a costas comunes se recogieses y condugesen al terreno de Pujades y reunidas cons las de este, repartirlas entre las partes por mitad». Així el 1836 es féu un establiment per indivís, però atenent les despeses finalment Pujades va cedir la seva meitat a Romeu.

Referències bibliogràfiques

ALMUZARA, ROSA (2002). «El molí d'en Jofre (Cabrera de Mar) a través d'un plet del tribunal de la Reial Intendència (1790)», *Fonts*, núm. , p. 28-31.

7. Anxiu Particular can Calopa d'Argenton (=APCCA), 27 d'abril de 1816.

8. Anxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Reial Patrimoni, Batllia, Processos, 1832-6-C.

- BAS PAIRET, Carles (2008). *Can Serra de Lladó. Apunts sobre la història d'una casa i d'una família*. (Treball inèdit).
- BOU ILLA, Joan; VELLVEHÍ ALTIMIRA, Jaume (2003). *Molrà el gra. Els molins de la baixa Tordera*. Argentona: La Comarcal.
- CASTILLO I EZQUERRA, Maria Josep (1988). «El castell de Burriac en els darrers cinc-cents anys (segles XVI-XIX)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró* núm. 31.
- CUADRADA I MAJÓ, Coral (1988). *El Maresme Medieval: hàbitat, economia i societat, segles X-XIV*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- DANTÍ I RIU, Jaume (1988). *Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna*. Santa Eulàlia de Ronçana.
- FARIAS ZURITA, Víctor (2009). *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*. València: Universitat de València.
- GIMÉNEZ BLASCO, Joan (2001). *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Premi Iluro 2000. Mataró.
- JUAN VIDAL, Josep, i MARTÍNEZ RUIZ, Enrique (2001). *Política interior i exterior de los borbones*. Història de España XII. Ediciones Istmo.
- MARTÍ I COLL, Antoni (2004). «Notícies d'una important comunitat de regants de Mataró i del procés de la seva reglamentació», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, núm. 79.
- (2006). «Vicissituds, procés i motius de l'abandó d'uns masos, molins i terres del veïnat del cros i la intervenció dels terratinents», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, núm. 86.
- PERIS ALBENTOSA, Tomàs (2008). *El regadiu. Evolució, organització i transcendència socioeconòmica*. Dins DD.AA. *Història agrària del Paísos Catalans*. Vol. III. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 125-144.
- PESET, M.; GRAULLERA, V.; MANCEBO, M.F. (1983). «Plets, senyories i propietats a la València del segle XVIII», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 6, p. 203-239.
- PLANES I ALBETS, Ramon (2008). «Indústries rurals: La molinaria de cereals, les almàsseres, el sucre». Dins DD.AA. *Història agrària del Paísos Catalans*. Vol. III. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 235-261.
- SÁNCHEZ I REAL, José (2005). «Disputes per l'aigua en els molins paperers de la Riba (segle XVIII)», *Aplec de Treballs*, núm. 23, p. 81-95.
- SERRANO I DAURA, Josep (1996). «Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova: Batllia de Miravet, Comandes d'Horta, d'Ascó i de Vilalba, i Baronies de Flix i d'Entença». (Tesi doctoral). Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- SUBIÑÀ I COLL, Enric (1999). «La Torre Llauder: La masia i els seus propietaris». Dins *XV Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró p. 79-105.
- (2002). *Argentona de la sagrera a la vila (1295-1900)*. Premi Burriac 2001. Argentona.
- (2011). *Argentona al segle XV. Terra de remences*. Premi Burriac 2008. Argentona.
- VILAGINÉS I SEGURA, Jaume (2001). *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segles X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vilaginés i Segura, Jaume (2003). «Aigua i molins en el segle XV. Disputa per l'ús de l'aigua del Tenes en el segle XV», *Notes*, núm. 18, p. 53-65.

- VILAR, Pierre (1966). *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. III: *Les transformacions agràries del segle XVIII català*. Barcelona: Edicions 62.
- ZAPATA BUXENS, M. Assumpció (1998). *Les jurisdiccions locals en el pas de l'edat mitjana a la moderna. Els batlles de sachs i els batlles reials a la baronia Desbosch*. Mataró. Premi Iluro 1997.
- (2004). *La baronia Desbosch del Maresme. Una jurisdicció feudal en l'edat moderna*. Mataró. Premi Iluro 2003.

